
Наукова спадщина Михайла Туган-Барановського

як концептуальне
підґрунтя
суспільного розвитку

Державна установа «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ТА ПРОГНОЗУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

**НАУКОВА СПАДЩИНА
МИХАЙЛА ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО
ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДҐРУНТЯ
СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Збірник наукових праць

Київ – 2025

УДК 330.8:316.3-043.86]:001.891Туган-Барановський

Н 34

JEL A11, A13, B10, B22, B31, B41, E10, E10, E22, E32, E62, E69, H54, H56, O10, O11

Редакційна колегія: д.е.н., проф. Супрун Н.А. (гол. ред.), д.е.н., с.н.с. Небрат В.В. д.е.н. Пустовойт О.В., д-р держ. упр., проф. Петроє О.М., к.е.н. Гордіца К.А., к.е.н., с.н.с. Кудласевич О.М. (відп. секретар).

Рецензенти: д.е.н., доц. Артьомова Т.І. (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» – Київ); д.е.н., с.н.с. Шумська С.С. (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» – Київ); д.е.н., с.н.с. Кричевська Т.О. (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» – Київ); д.е.н., проф. Шапошников К.С. (ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» – Київ); к.е.н., с.н.с. Гахович Н.Г. (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» – Київ).

Затверджено до друку протоколом №3 Постанови Вченої ради ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» № 24 від 6 березня 2025 р.

Наукова спадщина Михайла Туган-Барановського як концептуальне підґрунтя суспільного розвитку : збірник наукових праць / редкол., гол. ред. – д.е.н., проф. Н.А. Супрун ; ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Електрон. дані. – К., 2025. – 434 с.

ISBN 978-617-95404-4-8 (електронне видання)

Збірник наукових праць присвячено актуалізації та розвитку ідей видатного українського вченого-економіста та державотворця Михайла Івановича Туган-Барановського в контексті сучасних викликів економічної науки, макроекономічних трансформацій та загроз економічній безпеці. У матеріалах збірника представлено результати досліджень українських та зарубіжних науковців, в яких відображено актуальність та релевантність наукової спадщини М.Туган-Барановського для вирішення нагальних проблем економічної науки та практики, а саме: прогнозування та мінімізації негативного впливу економічних криз, оцінки макроекономічних дисбалансів, підвищення економічної безпеки та інвестиційної привабливості національної економіки, модернізації грошово-кредитної політики та фіскального регулювання, повоєнної відбудови економіки та відновлення соціокультурного простору України, впровадження концепції відкритої науки як чинника інноваційного розвитку та суспільного прогресу.

Викладені у збірнику історико-економічні й теоретико-методологічні узагальнення та практичні рекомендації будуть корисними для представників академічної спільноти, викладачів та студентів закладів вищої освіти, державних службовців та представників експертних груп.

УДК 330.8:316.3-043.86]:001.891 Туган-Барановський

**ISBN 978-617-95404-4-8
(електронне видання)**

© Державна установа «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України», 2025

Швець Павло	
ВПЛИВ НЕРІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ.....	358
Шкуропадська Діана	
ДЕТЕРМІНАНТИ СТІЙКОСТІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	363
Штундер Ірина	
ПОЛІТИКА ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	367
Ясько Юлія	
МАКРОЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	370
Cherkashyna Tetiana	
AN ECONOMETRIC APPROACH TO DETERMINING THE IMPACT OF INSTITUTIONAL FACTORS INFLUENCING UKRAINE'S NATIONAL COMPETITIVENESS IN THE CONDITIONS OF SYSTEMIC CRISIS	374
РОЗДІЛ 4. ВІДКРИТА НАУКА ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ	378
Акулов Олексій	
СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ В ІТ-СЕКТОРІ: ІДЕЇ М. ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО ТА ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ДОБИ	379
Драч Ірина	
УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ З УРАХУВАННЯМ ПРИНЦИПІВ ВІДКРИТОЇ НАУКИ	384
Ковтунець Володимир	
РОЛЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ	387
Купрійова Анна	
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННЯХ М. ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ВІДКРИТОЇ НАУКИ.....	390
Литвин Любов	
ЦИКЛІЧНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ МИХАЙЛА ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ	394
Оверчук Мирослава	
БЕЗПЕРЕШКОДНИЙ ДОСТУП ДО НАУКОВИХ РОЗРОБОК ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ СПРИЯННЯ ШВИДКОМУ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ.....	398
Овчарова Любов, Бодєко Віра	
АКТУАЛЬНІ НАУКОВІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ І РОЗРОБОК В УСТАНОВАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ ТА ЇХ ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	402
Петроє Ольга	
НАУКОВА СПАДЩИНА М.І. ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ ВІДКРИТОЇ НАУКИ.....	407
Регейло Ірина	
ТЕНДЕНЦІЇ ОЦІНЮВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРОЄКТІВ В УМОВАХ ВІДКРИТОЇ НАУКИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	413
Руденко Євген	
ДЖЕРЕЛА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕТИКИ.....	417
Саюк Марія	
ВІДКРИТІСТЬ ОСВІТИ І НАУКИ: УКРАЇНО-НІДЕРЛАНДСЬКИЙ КОНТЕКСТ	420
Слободянюк Олена	
ВІДКРИТА НАУКА ТА ДОСЛІДНИЦЬКА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: СИНЕРГІЯ КОНЦЕПЦІЙ	424
Ящишин Володимир	
Х. ЛЕБІДЬ-ЮРЧИК – ФУНДАТОР ПЕРШОГО БЮДЖЕТУ УНР	429

Любов Литвин,

к.е.н., доц.,

доц. кафедри філософії та суспільних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ЦИКЛІЧНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ МИХАЙЛА ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Наукова спадщина М. Туган-Барановського включає близько 140 праць, які охоплюють майже всю сферу економічної науки. Найбільшим досягненням вченого є розроблення теорії економічних циклів, вивченню яких він присвятив низку праць, здобувши світове визнання. Ідеї М. Туган-Барановського щодо циклічності економічного розвитку не лише пояснювали природу економічних криз, а й стали основою для подальших досліджень у цій сфері. У сучасних умовах його теорія залишається актуальною, забезпечуючи теоретичні інструменти для аналізу та прогнозування економічних явищ.

М. Туган-Барановського вважають одним із засновників теорії циклічного економічного розвитку. Основні положення цієї теорії він опублікував в 1894 р. у своєму дослідженні «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя» [2]. Цінність цієї роботи в тому, що під час її підготовки були використані першоджерела – англійські «сині книги», які є результатом звітів парламентських комітетів та офіційних статистичних даних. У дослідженні представлено обґрунтований аналіз історії промислових криз з точки зору різних економічних шкіл, за що автору було присвоєно ступінь магістра.

М. Туган-Барановський приділив багато уваги виявленню причин і характерних особливостей періодичності криз, які в своєму розвитку охоплюють стадії пожвавлення і застою, піднесення і занепаду, показав зовнішні вияви, що характеризують перехід від однієї фази господарського циклу до наступної. У своїх працях вчений дослідив різні підходи до аналізу циклічного характеру розвитку виробництва та дійшов висновку, що основною перешкодою для розвитку виробництва є не зовнішні обмежувальні чинники, а особливості економічної системи, які зумовлюють її циклічність. До таких особливостей належать циклічні закономірності у відтворенні основного капіталу країни. Висновок був

зроблений як на основі теоретичного аналізу, так і шляхом статистичного вивчення особливостей розвитку промисловості Англії.

М. Туган-Барановський висвітлив взаємозв'язок розвитку економічного циклу та коливання інвестиційного попиту. Відповідно до його вчення, виробництво розширюється в роки піднесення не тому, що в цей час зростає споживання населення, а суспільне споживання зростає, бо збільшуються основний капітал та відповідне виробництво. Це відбувається в результаті накопичення капіталу і його інвестування в нові технології та виробництво. Отже, вчений підкреслив, що не споживання керує виробництвом, а виробництво визначає споживання. Зростання інвестицій стимулює розвиток економіки, однак надлишкове інвестування може призвести до кризи через перевиробництво в певних секторах. На думку вченого, причиною економічних криз є дисбаланс між інвестиціями та заощадженнями. Цим було закладено основи інвестиційної теорії економічного циклу.

Особливу увагу М. Туган-Барановський приділяв інвестиціям у галузі, де виробляється промислове обладнання, як рушійній силі інноваційного розвитку, досліджував їх зв'язок з економічними циклами. Такий підхід є прогресивним для дослідників того часу, оскільки більшість пов'язувала циклічні зміни з динамікою цін, відсоткових ставок, попиту споживачів.

Концепції М. Туган-Барановського стали підґрунтям для розвитку кейнсіанської теорії прогнозування ринкової кон'юнктури та проведення ефективної економічної політики, яка також акцентує увагу на значенні інвестицій і ролі державного регулювання в економіці.

Вивчення особливостей циклічного характеру економіки є ключовим для пошуку шляхів подолання її кризових проявів на сучасному етапі як у глобальному світовому вимірі, так і в національному. Розуміння закономірностей та механізмів виходу із системної кризи сприяє глибшому усвідомленню проблем ринкової економіки, пов'язаних із циклічністю та кризовими явищами.

Теорія М. Туган-Барановського допомагає пояснити механізми виникнення сучасних криз, таких як фінансова криза 2008 р. чи пандемічна криза 2020 р. У кожному випадку можна спостерігати вплив нерівномірності інвестицій і структурних дисбалансів. Використання моделей, заснованих на теорії циклічності, дає змогу передбачати майбутні економічні коливання. Зокрема, аналіз інвестиційних

тенденцій і динаміки виробничих потужностей сприяє ранньому виявленню ознак наближення кризи.

М. Туган-Барановський наголошував на необхідності втручання держави для згладжування циклічних коливань. У сучасному світі держава активно використовує інструменти фінансової та монетарної політики для підтримки економічної стабільності та антициклічного регулювання.

Історія знає чимало прикладів криз, які стали початком значного економічного зростання. Кожна криза також має і позитивні аспекти: у період нестабільності та невизначеності народжуються нові управлінські ідеї, а життя після кризи стає більш усвідомленим. Звісно, всі ми сподіваємося на економічне відновлення після спаду та відродження головного ресурсу планети – людей, але ці процеси відбуваються поступово.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну стало найбільшим потрясінням часів незалежності як для українського суспільства, держави, так і для української економіки. Війна, що триває в Україні, завдає значних руйнувань, пошкоджує майно та інфраструктуру, а також викликає кризові явища в економіці. Зміни у зовнішньому середовищі змушують підприємства адаптуватися, шукати нові підходи та можливості, щоб ефективно протистояти викликам часу.

Попри війну, Україна продовжує розвивати ринок інформаційних технологій та активно інтегрує сучасні технології у свою економічну систему.

Для відновлення країні потрібні значні фінансові та матеріальні ресурси, які можуть бути залучені через міжнародну допомогу та іноземні інвестиції. Для цього потрібно створити сприятливі умови для покращення інвестиційного та бізнес-клімату, впроваджувати інновації та передові технології, що сприяють формуванню конкурентоспроможної економіки, здатної гідно конкурувати на світових ринках. Це завдання, як відзначається в останніх дослідженнях, має спиратись на вивчення напрацьованого світовою практикою успішного досвіду повоєнної відбудови різних національних економік [1]. Особливу увагу при цьому слід приділити розробленню стратегії відбудови, що спирається на рівномірний розподіл інвестицій між усіма галузями і секторами економіки задля уникнення структурних диспропорцій, які можуть призвести до кризових явищ.

Також держава повинна активно впливати на економічні процеси через стимулювання інвестицій у стратегічно важливі галузі, зокрема у високотехнологічні, й екологічно чисті технології. Нові виклики для економік створює глобалізація. Аналіз міжнародних інвестиційних потоків і координація між країнами можуть знизити ризики економічних дисбалансів.

Таким чином, теорія циклічності М. Туган-Барановського залишається цінним інструментом для аналізу економічних процесів і розроблення стратегій стабілізації економіки. Основною заслугою М. Туган-Барановського є те, що у своїх дослідженнях він розкрив не лише закономірності виникнення криз, а й шляхи їх подолання через активізацію інвестиційної та соціальної політики. У сучасних умовах його ідеї набувають іще більшої актуальності, адже глобалізація та цифрова трансформація економіки створюють нові виклики. Практичне застосування теорії сприяє не лише розумінню минулих криз, а й формуванню ефективних рішень для майбутнього економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи : міжнародна колективна монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В.В. Небрат]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. Київ, 2023. 571 с.
2. Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и влияние на народную жизнь. Санкт-Петербург, 1894. 512 с.
3. Супрун Н.А. Жрець строгої науки. *М.І. Туган-Барановський: вчений, громадянин, державотворець. До 150-річчя від дня народження* / [авт. кол.: В.М. Геець, В.В. Небрат, Н.А. Супрун та ін.]. Київ: Наукова думка, 2015. С. 5–48.

Наукове електронне мережеве видання

**НАУКОВА СПАДЩИНА
МИХАЙЛА ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО
ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДҐРУНТЯ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Збірник наукових праць

Редактор *І.І. Бажал*
Комп'ютерна верстка *С.В. Чимбай*

Підписано у світ 02.06.2025 р.
Ум. друк. арк. 27,13. Обл.-вид. арк.22,04.
Об'єм даних 4,5 Мб

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
відділ економічної історії
вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011
тел. (044) 280-84-07
E-mail: economistori@ukr.net,
eip@ief.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК
№ 5793 від 22.11.2017